

O'ZBEK TILIGA NEOLOGIZMLARNING KIRIB KELISHI VA ULARNING TAHLILI

Yunusova Nargiza Baxodir qizi

IIV -2 sonli Toshkent akademik litseyi ingliz tili o`qituvchisi .

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda tilimizga kirib kelgan va so'zlashuvda faol ishlatilayotgan neologizmlar va ularning tasnifiga qaratilgan mulohazalar, ularning o'zbekcha muqobiliga almashtirish masalalari atroflicha o'rganilgan. Maqolada tilimizga kirib kelgan neologizmlarning ma'nosi tahlili berilgan. Bu neologizmlar asosan ingliz tilidan kirib kelayotgani va bu neologizmlarning turlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: telefon, teletayp, telefaks, kompyuter, bank, subsidiya, kredit, mobil ilova.

Hozirda barcha sohalarda mavjud bo'lgan va muomalaga hech qanday qiyinchiliklarsiz kirib kelgan neologizmlar haqida tilshunoslik nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, bu so'zlar texnika orqali tilimizga kirib keldi va biz bu so'zlarni hech qanday muammosiz talaffuz qilmoqdamiz, ma'lumot tashiyotgan ma'no doirasi ham barcha bir xil ma'noda tushunarli. Lekin savol tug'uladi. Hozirda muomaladagi neologizmlar o'rniga tilimizda mavjud bo'lgan muqobiliga almashtirish va bu kabi tilimizga keyinchalik ham kirib keladigan neologizmlarni muomala jarayoniga olib kirmasdan ilgariroq tilizdagi muqobiliga almashtirish. Demak, hozirda tilshunoslikdagi katta muammolardan biri – neologizmlardir. Bizni oldimizda ikkita bajariladigan ish mavjud bular: hozirda muomalada bo'lgan neologizmlarni o'zbek tilidagi muqobiliga almashtirish va bu muqobilning muomalada ijobiy qabul qilinishiga erishish. Ikkinchidan, texnika asrida tilimizning sofligini saqlash maqsadida keyinchalik kirib kelayotgan neologizmlarni muomalaga kirmasdan ilgari o'zbekcha muqobilini yaratish va bu ishni amalga oshirishda tilimizni rivojlatiradigan barcha tashkilotlarga birdek ma'suliyat yuklashdir.

Etimologik jihatdan neologizm atamasi yunon tilidan olingan. U tarkib topgan neo "yangi" degan ma'noni anglatadi va logotip bu "so'z" ga aylanadi. Demak, bu so'z "yangi so'z" deb tarjima qilingan yoki "til ichidagi innovatsion yoki so'nggi ob'ekt, vaziyat yoki harakatni tavsiflovchi "so'z" deb tarjima qilingan. Bugungi kunda dunyoning barcha mintaqasida bo'layotgan ma'lumotlarni sekundlar ichida bilishga egamiz. Ammo bu ma'lumotlar orqali tilimizga kirib kelayotgan neologizmlar tilning shakily ravishda o'zgarishiga olib kelmoqda. Ularga birgina bank sohasi doirasida oladigan bo'lsak anchagina salmoqqa ega so'zlarni ko'rishimiz mumkin. Deyarli barchasi ingliz yoki boshqa tillardan aslidek olingan turdagi neologizm so'zlarning yoki tilda mavjud bo'lgan so'zlarning morfologik o'zgarishidan kelib chiqadi. Misol: fotojurnalistika, ijtimoiy nasroniy, liberal demokrat yoki popemobil. 2) **Semantik neologizmlar.** Bunday holda, u allaqachon tilning bir qismi bo'lsa-da, boshqa sohalarning elementlari yoki jihatlarini belgilash uchun boshqa ma'no yoki ma'noda bir xil tilda olingan so'zlarni nazarda tutadi. Misol: qidiruv tizimi, virusli, parket yoki virus. 3) **Funksional neologizmlar.** Neologizmlarning bu tasnifi tilga so'zlarni qo'shish zarurati bilan bog'liq, chunki ma'lum

bir ob'ekt yoki vaziyatni belgilashning boshqa usuli yo'q. Chet el so'zlari ushbu tasnifga kiradi. Umuman olganda, ushbu turdagi atamalar aloqa yanada dinamik bo'lishiga imkon beradi. Misol: kilo, jirafa, tirtul yoki yong'inga qarshi. 4) **Ijtimoiy neologizmlar.** Ushbu so'zlar jamiyatga, insonning axloqiy va madaniy harakatlariga bog'liq ba'zi jihatlarni tavsiflovchi yokibelgilaydigan barcha so'zlar bilan bog'liq. Misol: qo'mita, ish tashlash, yig'ilish yoki jamoaviy bitim. 5) **Texnologik neologizmlar.** Ushbu turdagi neologizm ba'zi so'zlar texnologiya va fan sohalarida yuzaga keladigan burilishlar bilan bog'liq. Ular deyarli har doim boshqa tillardan keladi, masalan, ispancha ingliz tilidan. Ushbu tasnif bugungi kunda eng ko'p ishlatiladiganlardan biridir. Misol: skaner, server, selfi yoki kibermakon. 6) **Stilistik neologizmlar.** Stilistik neologizmlar - bu odatda ishlatiladigan so'zlarga nisbatan ifoda yoki atamaga nisbatan sezgir va ijobiy ohang berish uchun qo'llaniladigan so'zlar. Aks holda, ular narsalar idrokini o'zgartirish uchun mo'ljallangan so'zlardir. Misol: marhum, qorong'i, ko'r yoki konsert.

MISOLLAR

ID yoki Identifikator — subyektni identifikatsiya qilish imkonini beruvchi axborot Imidj – uyg'unlashgan tashqi ko'rinish

IT (Information Technology) – axborotni hosil qilish, uni yig'ish, tarqatish, saqlash, qayta ishlash, himoyalash kabi vazifalarni bajaruvchi hisoblash texnikasi

IT — ingliz tilidan olingan «Information Technology» so'zlarining qisqartmasi bo'lib, o'zbek tilida «Axborot texnologiyalari» deb yuritiladi. Shunday bo'lsa ham, biz bu so'zni IT ko'rinishida talaffuz qilamiz va ishlatamiz.

IELTS (International English Language Testing System – Xalqaro Ingliz Tili Sinovi Tizimi) imtihonining maqsadi ingliz tilida o'qish, yozish, tinglab tushinish va gapirish ko'nikmalarining qay darajdaga shakllanganligini baholash hisoblanadi.

Indeks (Lotincha: index – ko'rsatkich, ro'yxat) – nom, ism yoki boshqa kombinatsiyalar ko'rsatkichi va ro'yxati hisoblanadi.

Multilingvizm- Ko'p tillilik.

Nam salfetka – bir martalik ishlatiladigan maxsus namlantirilgan salfetka.

Nakrutka – ijtimoiy tarmoqdagi kanallar ko'rsatkichii sun'iy ravishda oshirish. Masalan: Obunachilar yoki postlarning namoyishini.

Netfliks - ijtimoiy tarmoq.

Oflayn – an'anaviy.

Onlayn – masofaviy.

Oversize – kiyimlarning katta bichimda bo'lishi.

Overtime- futbol musobaqalarida o'yinning asosiy vaqtdan keyin belgilanadigan qo'shimcha daqiqalar.

Payme - pul o'tkazmalaridan biri.

Piar - jamiyat bilan muloqot. Piar - Aslida, xalq bilan muloqat degani, ammo hozirda "e'tiborni tortish" ma'nosi ko'pchilik uchun tanish.

PhD- Falsafa doktori.

Piling- tozalash, ko'chirish.

Prank- o'ziga xos qo'rqitish yoki nimanidir odamlarga qiziqtirish.

PIN kod – mijozning elektron imzosi.

Plastik karta – elektron hamyon.

Plastik rom – plastikdan yasalgan deraza va eshik romlari.

Platforma – apparat va dasturiy ta'minotni ishlab chiqish hamda qo'llab-quvvatlash uchun asos.

Protsedura - bajariladigan ish tartibi; Ko'proq kosmetologiya va meditsina sohasida qo'llaniladi.

Promo-kod -internet orqali xarid qilganingizda yoki sotuvchini chakana do'konlarda sotib olishda kerakli maydonga kiritilishi lozim bo'lgan raqamlar va harflarning to'plami.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bugungi kundagi neologizmlarning tilimiz leksikonida vaqtlar o'tib muqobil sifatida qolib ketishining oldini olish va tilimizni sofligicha saqlash uchun chet el leksikonidagi so'zlarning ishlatilishini cheklash lozim. Yoki o'zbek tilidagi ma'nosi o'xshash bo'lgan so'zlarni yanada ommalashtirishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Raxmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. –T.:200
2. Xojayev A, Nurmonov A, Zaynobodinov S. Hozirgi o'zbek tili faol so'zlarining izohli lug'ati.
3. Z. Baratov Iqtisodiy matnlarda neologizmlarning tarjima qilinishi. Bitiruv malakaviy ishi.
4. H. Dadaboyev. O'zbek terminalogiyasi. Yoshlar nashriyoti uyi. Toshkent. 2019.